

Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri

Can Tankut Esmen

İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2021, 184 sayfa, ISBN: 978-625-7537-33-9.

Serdar GEZER*

Türk akademi çevrelerince tarihe yüklenen misyon tartışılarsun, yüklenildiği misyon/misyonlarca ezilen tarih, bir bilim olarak nerede konumlanması gerektiği hususunda en fazla tartışma sahnesine tanık olmuş alanların başında gelmektedir. Tarihî süreçte, tarihin bir bilim olarak kanıksanmasının ardından gelen tartışmaların belkemiğini tarihi nasıl yorumlamak gerektiği ve kavramsal açılardan nasıl ele almak gerektiği oluşturmuştur. Elbette bu tartışmalara tarih felsefesi adı verilen alanda yanıtlar aranmaya başlanmıştır. Özellikle genel bir süreçten bahsedilecek olunursa son iki yüzyıldır tarih felsefesi adı altında birçok kutba ayrılmış “entelektüel cephe”lerle karşılaşılacaktır. Nitekim tüm bu aksiyomlar tarihin bir bilim olarak ve tarih felsefesinin bir alt dalı olarak gelişmesi/geliştirilmesi adına olumlanması tabii olarak konumlanmaktadır.

Tarih felsefesi yukarıda bahsi geçen meseleleri ele alırken kuramsal bir sahada kendine yer bulmaktadır. Dikkat çekilmesi gereken nokta tarih felsefesinin tarihin değil, felsefenin bir alt dalı olduğudur. Bu çalışmanın, ele alınan eser mahiyetinde kavramlaşmış olan tarihyazımı (historiography) ise tarih alanının alt dalını oluşturmaktadır. Kabaca söyleyecek olursak tarihyazımı tarihi ele alışın tarihi olarak belirtilebilir. Türk akademik çevrelerince uzun yıllar gün yüzüne çıkarılmamış bu kavram, akademinin ve daha özelde tarih bölümlerinin sıhğına açıkça bir delildir. Öyle ki tarih metodu derslerinin içeriğinin biçimsel öğretilerden pek de uzağa gitmediği aşikârdır.

Dr. Can Tankut Esmen’in kaleme aldığı *Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri* isimli eser yukarıda bahsedilen sıhğık meselesinin Türk tarihyazımında ne denli görüldüğüne dair etkili bir çalışmanın

* Bilim Uzmanı, Trakya Üniversitesi İnsan ve Toplum Araştırmaları Anabilim Dalı, Edirne, serdar.gzrr@gmail.com

meyvesidir. Esmen'in, özünde doktora çalışması olan bu eseri kısaltılıp yayımlanmıştır.³ Kendisi de bir tarih bölümünde öğretim elemanı olup içinde bulunduğu camiaya kuş bakışında bulunmuş, gerek tarihçiliğe dair gerekse Türk tarihyazımına ilişkin önemli saptamalarda bulunmuştur.

Ele alınan bu eser iki ana bölümden oluşmuştur. Bu bölümler “Çağdaş Dönem Tarihyazımı” ve “Tarih Yazıcılığı Pratikleri” isimli başlıklardan oluşmaktadır. Ana bölümler öncesinde üçüncü bir bölüm niteliğinde olan giriş kısmı da eserin önemli bir hacmini oluşturmaktadır. Öyle ki yazar giriş kısmında, çalışmasına başlamadan önce Türk tarihyazımına ilişkin bir dönemlendirme önerisinde bulunmuştur. Bu dönemlendirmeye ilişkin bir model ortaya atan yazara göre modelle birlikte Türk tarihyazımının ana hatlarına dair parçalardan ibaret bir şablon ortaya koyulmuştur. Okuyuculara bu şablonla Türk tarihyazımını daha iyi kavrama ve analiz edebilme vaadi sunulmuştur. Modellemeye göre üç ana dönem ve bunalım adını verdiği iki dönemi ortaya koyan yazara göre, bu dönemler erken, teolojik ve çağdaş dönemler olarak belirtilmiştir. Esmen, erken dönemden teolojik döneme geçişi birinci bunalım; teolojik dönemden çağdaş döneme geçiyse ikinci bunalım adını vererek modelleme yoluna gitmiştir.

Erken dönem tarihyazıcılığının aşılması zor hususlarına dikkat çeken yazar, bu dönemin tarihlendirilmesinin meşakkatli olacağına dikkat çekmiştir. Diğer bir yandan sözlü tarih malzemelerinin Türklerin bir tarih tasavvuru yaratmadaki önemi de es geçilmemiştir. İlk yazılı tarihî kaynaklar olan dikili yazıtlara ilişkin önemli savlar öne süren Esmen'e göre erken dönem Türklerinin ilk tarihyazıcılığı örneklerini bu yazıtlarla saptamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Yazıtların bir nevi iktidarın, tarihi araçsallaştırmadaki ilk arkaik araç olduğu tespitinin ardından erken dönem tarihyazımından söz edilmesinin gayet mümkün olduğunun altı çizilmiştir.

Eserin ilk bölümüneysel Türk yazımının zihnî arka planına ilişkin saptamalar ve yöntem problemine ilişkin eksiklere dikkat çekilerek devam edilmiştir. Diğer bir yandan çalışmanın merkezini oluşturan çağdaş dönem tarihyazımının arka planını oluşturan fikir akımları irdelenmiştir. Yazar bu irdemeyle çağdaş dönem tarihçiliğine etki eden düşünce akımlarının tarihyazıcılığı üzerindeki rolüne dikkat çekerek, aslında çalışmasının ana çekirdeğini sunmaktadır. Esmen, genel kabulün dışına çıkarak *tepkisellik* olarak adlandırdığı kavramı okuyucularına sunmuştur. Yapılan çalışmanın özgün yönlerinden bir diğeri olan bu kavramla yazar Türk tarihyazımının içerisinde bulunduğu çıkmazları aslında tek bir kavramla çözümleme yoluna girişmiştir. Diğer fikrî akımları pozitivism ve romantizm olarak belirleyen Esmen, tepkisellik adını verdiği kavramın bir nevi hepsini kapsadığı kanısına ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle tepkiselliği bir fikir akımı olarak değil, Türk tarihyazımında bir düşünme biçimi ve Batı karşısında bir konuşlanma aksiyomu olarak belirten yazar, bu düşünme biçiminin çağdaş Türk tarihyazımındaki genel yaklaşımı kapsadığı tezini ortaya koymuştur.

İlk bölümün diğer bir konusuysa tarihyazımında yöntem problemi ve Türk tarihyazımında yöntem/yöntemsizlik meseleleri olmuştur. Yöntemin belgeyi değil, anlatıyı öncelmesi gerektiği hususunda fikrini açıklayan yazar, buradan hareketle Türk tarihçiliğinde görülen ve bu dar çerçeveden kendisini kurtaramayan tarihçilerin genel itibarıyla belge fetişizmine mahkûm kaldığına işaret etmiştir.

³ Tezin tam adı: “Türkiye’deki Tarihyazımında İdeolojik Tarih Pratikleri ve Eski Türk Tarihçiliği”, tez.yok.gov.tr, 2020.

Diğer bir yandan kendi konumuna ilişkin beyanını da aktaran Esmen, postyapısalcı anlayışı kapsayan okur merkezli anlayışın karşısında konuşlandığını, yazar ve yazarın niyeti odaklı bir anlayışı benimsediğini vurgulamıştır. Türk tarihyazımında yönteme dayalı ele alınan birçok eseri inceleyen yazarın vardığı sonuç ele alınan çalışmaların biçimsel içeriklere sahip olduğu ve daha ileri gidilemediği tespiti olmuştur. Buna bağlı olarak Türk tarihyazımının içinde bulunduğu yöntem/yöntemsizlik sorununa eleştiriler getirilmiş, kuramsallıktan uzak bir çağdaş dönem tarihyazımıyla karşı karşıya kalındığı belirtilmiştir. Bahsi geçen kuramsızlığın Türk tarihçilerini siyasi odaklı ideolojilere yaslanan ve yaslandıkları akımlarla tarih anlayışı geliştirdiklerinin altı çizilmiştir. Nitekim altı çizilen bu husus çalışmanın tezini oluşturmaktadır. Esmen, bu savından hareketle bir sonraki bölümde ele alacağı üzere Türk tarihyazımında görülen ve pratikler adı verdiği tarih yaklaşımlarını irdeleme yoluna girmiştir.

Eserin ikinci ve son bölümünde yukarıda bahsi geçen sorunları tarihyazıcılığı pratikleri başlığı altında inceleyen Esmen, tarih pratiklerine dair kısa bir giriş yaptıktan sonra Türk tarihyazımının muhtevasında bulunan tarih pratiklerini, diğer bir deyişle tarih yaklaşımlarını ele almıştır. Bu pratikleri beş alt başlıkta inceleyen yazar, yukarıda sözü geçen tepkisellik kavramının bahsi geçen pratiklerdeki etkisini de ortaya koymaya çalışarak Türk tarihyazımındaki dar çerçeveyi gözler önüne sermiştir. Yazar pratikleri incelemeye koyulmadan önce şu haklı tespiti gözler önüne sermiştir. Türk tarihyazımında esas olanın felsefi fikir akımlarının değil, siyaset odaklı ideolojilerden beslenen tarih yaklaşımlarının olduğu gerçeği belirtilmiştir. Beş ana pratik belirleyen yazar (Kemalist, Bilimselci, Türk İslamcı, Marksist ve Alternatif Pratikler) bu pratiklerin zihni arka planlarını irdelemiş ve ortak noktada buldukları çözümleri/çözüksüzlükleri saptamaya çalışmıştır. Her pratiğin esasen bir ideolojiye dayandığı vurgulanarak tarihyazımındaki yaklaşımların yüzeysel duruşları gözler önüne serilmiştir. Diğer bir yandan bu pratiklerin tamamının -ki alternatif pratik olarak belirtilen ve içeriğinde daha fazla eleştirel nüanslar bulunduğu iddia edilen pratik de dâhil olmak üzere- daha önce belirtilen tepkiseli tutuma maruz kaldığı, ele alınan eserler ışığında masaya yatırılmıştır.

Türk tarihyazımının kendisini içinde bulduğu bu dikotomi hâli, uzun bir süre tarihyazımında ve genellemek gerekirse Türk tarihçiliğinde gelişime kapalı bir vaziyet hâlini almıştır. Yazar bu durumu “içine kapanık akademi” olarak betimleyerek Türk tarihyazıcılığının ana sorunlarından birine parmak basmak istemiştir. Tüm bu sorunlara rağmen umut ışığı gören Esmen, özellikle son otuz yılda Türk tarihyazıcılığının emekleme, son on yıldaysa yürüme evresine ulaştığı iddiasını beyan etmiştir. Tüm bu iddialar bir yana, Türk tarihçilerinin konumlandığı düşünce biçimi olan tepkiseli yaklaşımın bertaraf edilmesi gerektiği ve bu bertaraf etme hâlininse ancak tarihçilerin özgün olma kaygısını taşıdığı takdirde gerçekleşebileceği savını vurgulayan Esmen, bu “özgünlüğe” dair bir açılımda bulunmamıştır. Bu son durum, eserin en önemli eksikliklerinden biri olarak okuyucu tarafından hissedilebilir, yorumlanabilir.

Sonuç itibarıyla, henüz yürüme çağında olan Türk tarihyazıcılığına ilişkin sorunları bir araya getirip bu sorunların arkasında yüz tutmuş nedenleri irdelemesi bakımından verimli olarak değerlendirilebilecek bir eser hüviyetini kazanmış bir çalışma olarak *Tarihyazımında İdeoloji ve Pratikleri* yalnızca tarihyazımıyla ilgilenen kimselerce değil, tarih eğitime tabi olan tüm kesimlerce başvurulması elzem bir kaynak olarak

literatüre kazandırılmıştır. Çalışmanın ana hedefi eser sonunda amacına ulaşmıştır. Buna göre tarih yaklaşımlarının bir metodolojik endişeyle değil, ideolojik kaygılarla kurgulanmış yaklaşımlar olduğu gözler önüne serilmiştir. Diğer bir yandan Türk tarihi ele alınırken çıkan ortak sorunlar, gerek Türk tarihçiliğinin gerekse Türk akademisinin içinde bulunduğu konumu göstermesi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu durum, Türk akademi çevrelerince ele alınıp irdelenmediği sürece hem tarih hem diğer sosyal bilimler alanında bir metotsuzluk hâlinin önüne geçilemeyeceği ve eleştiri kültürünün filizlenip yeşermeyeceği gerçeğini gözler önüne sermeye devam edecektir.